

**Підготовка фахівців для книжкової галузі України:
традиції та новації**

Охарактеризовано історичні витоки та сучасні тенденції розвитку змістових й організаційних засад вищої книгознавчої освіти в Україні, визначено фактори підвищення якості підготовки фахівців для сфери книговидавництва та книгорозповсюдження: оновлення та фундаменталізація змісту навчання, формування професійної компетентності, перехід на багаторівневу систему підготовки кадрів (бакалавр – спеціаліст — магістр), уніфікація та стандартизація нормативної частини змісту освіти.

Ключові слова: *вища книгознавча освіта в Україні, фундаменталізація, уніфікація та стандартизація змісту вищої освіти, формування професійної компетентності книгознавця.*

Охарактеризованы исторические истоки и современные тенденции развития содержательных и организационных основ высшего книговедческого образования на Украине, определены факторы повышения качества подготовки специалистов для сферы книгоиздания и книгораспространения: обновление и фундаментализация содержания обучения, формирование профессиональной компетенции, переход на многоуровневую систему подготовки кадров (бакалавр — специалист — магистр), унификация и стандартизация нормативной части содержания образования.

Ключевые слова: *высшее книговедческое образование на Украине, фундаментализация, унификация и стандартизация содержания высшего образования, формирование профессиональной компетенции книговеда.*

History and current development trends and transformation directions of the content and institutional elements of the higher bibliology education in Ukraine are determined. Factors for improving the quality of specialists training in publishing and book distribution sphere are outlined. They are - updating and fundamentalisation of education content, formation of professional competence, transition to a multi-level training (Bachelor of Science - Expert - Master), unification and standardization of education content.

Key words: *higher bibliology education in Ukraine, fundamentalisation, unification and standardization of education content, formation of professional competence of bibliologist.*

Україна має давні традиції у справі підготовки книгознавців. Витоки зародження вищої книгознавчої освіти історики знаходять, зокрема на Волині, з 1805 по 1832 рр. на її території функціонував Кременецький ліцей, бібліотекар і викладач якого — Павло Йосипович Янковський (1781-1845) — читав курс граматики й бібліології. Цікаво, що в структурі бібліології як навчальної дисципліни П.Й. Янковський виділяв окрему частину, присвячену практиці книжкової торгівлі, асортименту книгарень та фаховим вимогам до книгарів, розглядаючи ці аспекти книжкової справи у тісному взаємозв'язку з бібліографічною діяльністю. У такому підході можна виявити зародки системного погляду на змістовні складові бібліології як фундаментальної навчальної дисципліни книгознавчого циклу. Фахівці припускають, що у 1809 р. П.Й. Янковський стає автором перших навчальних праць з книгознавства: «Елементарний курс бібліографії для учнів Волинського ліцею», «Про бібліографію та необхідні для бібліотекаря відомості».

Навіть назви праць П.Й. Янковського ілюструють, що на етапі інституціоналізації книгознавства в самостійну науку її зміст ідентифікувався в поняттях „бібліологія”, „бібліографія”, „бібліономія”, які декілька століть використовувалися як синоніми у працях: француза Рішара де Фурнівалья «Бібліономія» (XIII сторіччя), англійця Ричарда де Бьорі «Філобіблон» (1344 р.); французького книготорговця Не деля Рошеля у його виданні «Розправа про науку бібліографію»(1780-ті рр.), під якою він розумів, перш за все, історію рукописної та друкованої книги, та ін. [7]. Дослідження еволюції теоретичних уявлень П.Й. Янковського про співвідношення бібліографії і бібліології на основі зміни структури та змісту дисципліни, яку він читав учням Волинської гімназії протягом 1809-1825 рр., дозволяє охарактеризувати його погляди як прогресивні й далекоглядні. Від ототожнення бібліографії з бібліологією у 1809 р. учений згодом перейшов до виокремлення бібліографії в окремий розділ бібліології. З 1814 р. курс П.Й. Янковського починає називатися «Бібліологія» [6]. У останньому варіанті програми цього курсу, датованої 1820 р., автор включає до бібліології велике коло питань — книгознавчих, бібліотекознавчих

та бібліографознавчих, значно випереджаючи таким метатеоретичним підходом до розуміння змісту науки бібліології видатного бельгійського ученого, фундатора документології — Поля Отле (1868 – 1944).

Мета статті — визначити розвиток національних традицій, тенденції трансформації змісту та організаційних засад вищої книгознавчої освіти в Україні.

Міцні традиції розвитку української наукової думки в галузі книгознавства сприяли їй поступовому зародженню вищої книгознавчої освіти. Першим її стаціонарним осередком стала книжково-бібліотечна секція факультету політичної освіти Харківського інституту народної освіти, яка 1 листопада 1925 року здійснила набір 35 майбутніх фахівців книгознавчого профілю. 10 вересня 1929 року Раднарком України на своєму засіданні прийняв рішення про реорганізацію факультету політосвіти ХІНО в окремий інститут політосвіти (нині — Харківська державна академія культури). З 1931 р. у цьому виші засновано окремий бібліотечний факультет, на базі якого згодом було вперше розпочато підготовку фахівців вищої кваліфікації для книжкової торгівлі.

За клопотанням Держкомітету по пресі в 1965 р. в Харківському державному інституті культури на базі бібліотечного було відкрито факультет книгознавства для підготовки спеціалістів книжкової торгівлі вищої кваліфікації з очним і заочним відділеннями. У 1969 р. — організовано кафедру книгознавства та книжкової торгівлі, яка готувала фахівців спеціалізації «Бібліограф-книгознавець книготорговельного підприємства». У перший рік існування кафедри книгознавства та книжкової торгівлі тут працювали: І. Я. Каганов, Т. О. Скрипник, Т. Г. Ліпчанська, В. Д. Кравченко та ін. У наступному році на кафедрі залишається після закінчення ХДІК Л. М. Василенко, яка чимало зробила для удосконалення змісту підготовки кадрів. Як самостійна кафедра існувала до 1979 року. Усі роки вона була випускаючою, а потім, в зв'язку з припиненням підготовки фахівців цього напрямку, була об'єднана з кафедрою загального бібліографознавства.

Естафету Харкова підхопив Львів і нині лідером підготовки фахівців для книготорговельної галузі є в Україні Українська академія друкарства, зокрема кафедра книгознавства та комерційної діяльності, яка у 2010 р. відсвяткувала свій 30-річний ювілей. До речі, Українська академія друкарства виникла на базі Харківського поліграфічного інституту, який був переведений до Львова у 1940 р. Щодо ХДАК, то з 2002 р. її факультет бібліотекознавства та інформатики відновив традиції підготовки книгознавців в межах вищої бібліотечно-бібліографічної освіти, ініціювавши запровадження в країні нового освітнього напрямку — «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія». Це дозволило факультету бібліотекознавства та інформатики здійснювати набір студентів на спеціалізацію «Бібліографія, книгознавство та організація книговидавничої діяльності», яким на освітньому рівні бакалавра присвоюється кваліфікація «книгознавець, менеджер книговидавничої діяльності».

Таким чином, бібліотечна та книгознавча освіта завжди розвивались поруч, взаємозбагачуючи одна одну.

В умовах інформатизації суспільства та стрімкої інтеграції соціально-комунікаційного простору, опанування електронних комунікацій та глобальних масштабів Інтернету як основного каналу відбору, замовлення, придбання та доставки видавничої продукції, стирання гранів між установами книговидання, книгорозповсюдження та книговикористання зростає попит на якісно нову генерацію фахівців для книжкової галузі України, здатних ефективно освоювати високотехнологічну інформаційну індустрію. Підготовка фахівців такого гатунку потребує суттєвих змін у змісті та організації підготовки кадрів.

Серед основних стратегічних завдань профільних структурних підрозділів вищих навчальних закладів щодо трансформації змісту та організаційних засад книгознавчої освіти:

- розширення спектра освітніх напрямів і спеціалізацій підготовки бакалаврів, спеціалістів і магістрів, органічне входження до європейського та світового освітнього і наукового простору, сприйняття й успішна реалізація ідей Болонської декларації;

- модернізація освітньо-професійних програм, модульність побудови навчальних планів, їх спадкоємність та послідовність для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки фахівців;
- підвищення рівня фундаментальності освіти; впровадження в зміст і форми навчальної діяльності інноваційних підходів та освітніх технологій;
- органічне поєднання в навчальній, науковій і виховній діяльності кращих національних традицій і базових принципів світових освітніх систем: навчання впродовж усього життя; трансгранична освіта; індивідуалізація, інноватизація, інформатизація навчання і наукової діяльності, запровадження компетентнісного підходу до організації навчання.

Одним з базових об'єктивних чинників, що зумовлюють необхідність фундаменталізації сучасної книгознавчої освіти, є реформа в системі підготовки наукових кадрів: доповнення класифікатору наукових спеціальностей новою галуззю науки — «Соціальні комунікації», в структурі якої серед інших спеціальностей соціокомунікаційного спрямування визначено місце наукових спеціальностей 27.00.03 — «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», 27.00.04 — «Теорія та історія видавничої справи та редагування». Ця подія стала відповіддю на об'єктивну необхідність формування нової наукової галузі – соціальні комунікації, що відповідає інформаційній парадигмі розвитку сучасного суспільства, має свою специфіку порівняно з іншими галузями наук, будується на розумінні соціально-комунікативних процесів, спорідненості комунікаційно-об'єктних і комунікаційно-суб'єктних форм і видів діяльності у видавничій, книготорговельній, бібліотечній, документаційного забезпечення управління, інформаційно-аналітичній, архівній, мас-медіа сферах.

Переосмислення сутності та структури соціокомунікативних процесів в умовах електронного мережевого середовища, поширення методологічного поля пізнання за рахунок застосування у книгознавстві та бібліотекознавстві евристичного потенціалу соціокомунікативного, соціокультурного, інформаційного, синергетичного, аксіологічного підходів потребують оновлення

паспортів наукових спеціальностей «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», «Теорія та історія видавничої справи та редагування», окреслення перспективних напрямів фундаментальних та прикладних досліджень.

Взаємовплив та взаємозумовленість розвитку номенклатур освітніх та наукових спеціальностей, посилення процесів міжнаукової диференціації та інтеграції в межах споріднених дисциплін соціокомунікаційного циклу стимулює необхідність розроблення теоретико-методологічних засад реформування змісту та структури ступеневої книгознавчої освіти, розширення номенклатури бакалаврських та магістерських програм підготовки фахівців. Перспективними бакалаврськими програмами можуть бути такі, що спрямовані на підготовку фахівців з інформаційно-аналітичного, консалтингового, логістичного супроводу видавничого й книготорговельного бізнесу, корпоративного, інноваційного та стратегічного менеджменту в галузі книговидавання та книгорозповсюдження, маркетингових та ПР-комунікацій, інформаційної логістики, інформаційного моніторингу, комунікативного аудиту, інформаційного консалтингу та ін. Магістерські програми книгознавчого профілю мають бути спрямованими на поглиблену теоретичну підготовку фахівців, формування в них науково-дослідницьких, методичних, викладацьких, управлінських умінь та навичок. З урахуванням сучасних тенденцій на ринку праці перспективними є такі магістерські програми підготовки кадрів для книжкової галузі: «Теорія та методологія книгознавства» (кваліфікація — книгознавець-дослідник, викладач); «Логістика в книжковому бізнесі» (кваліфікація — логіст в галузі книговидавання та книгорозповсюдження), «Менеджмент в книжковому бізнесі» (кваліфікація — менеджер книговидавання та книгорозповсюдження), «Експертиза цінності документних пам'яток» (кваліфікація — книгознавець-експерт рідкісної та цінної книги).

Продуктивне функціонування книжкової галузі в умовах електронної конвергенції документально-комунікаційних структур, постійне зростання суспільної значущості інформаційних ресурсів та послуг потребує посилення

фундаментальної підготовки майбутніх книгознавців, спрямованої на широке бачення ними закономірностей розвитку системи соціальних комунікацій, теоретичних та прикладних проблем сфери книгостворення — книгорозповсюдження — книговикористання, вдосконалення технологій інформаційного виробництва та управління документально-комунікаційними структурами. Розширення номенклатури кваліфікацій бакалаврів і магістрів книгознавчого освітнього напрямку передбачає перехід від дисциплінарної до проблемно-орієнтованої та модульної побудови навчальних планів і програм, їх постійне оновлення з метою забезпечення змістовної гнучкості та випереджаючого характеру навчання, зміни самої парадигми освіти: перехід від принципу «освіта на все життя» до принципу «освіта через все життя».

Поряд з диверсифікацією варіативної компоненти навчальних планів нині відбувається діалектично протилежний процес — фундаменталізація інваріантної складової змісту бібліотечно-інформаційної освіти, її стандартизація та уніфікація. Так, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 101 «Про структуру освітньо-професійних програм та навчальних планів підготовки бакалаврів» від 10.02.2010 р. з метою вдосконалення нормативної частини змісту підготовки фахівців і підвищення якості вищої освіти при розробленні освітньо-професійних програм та навчальних планів підготовки бакалаврів з гуманітарних і соціально-економічних напрямів діяльності необхідно керуватися таким розподілом навчального часу в кредитах Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS): цикл професійної та практичної підготовки — 168 кредитів ECTS, цикл фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки — 36 кредитів ECTS, цикл соціально-гуманітарної підготовки — 36 кредитів ECTS. Важливо зауважити, що у розподілі навчального часу з циклів фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки, професійної та практичної підготовки нормативна частина змісту освіти має складати не менше 50% відведеного на відповідні цикли часу, а вибіркова частина змісту освіти — не більше 50% відведеного на відповідні цикли часу, який порівну поділяється

між самостійним вибором вищого навчального закладу та вільним вибором студентів.

Збільшення нормативної частини навчальних планів підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» до 118 кредитів ECTS потребує суттєвого підвищення рівня колегіальності й гласності в процесі розроблення галузевих стандартів вищої освіти, зокрема й книгознавчої, залучення до складу робочих груп з формування змісту нормативної частини навчальних планів щодо циклів професійної та практичної підготовки, фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки провідних науковців і практиків, представників профільних кафедр вищих навчальних закладів України, організації широкого опублікування й обговорення проектів освітніх стандартів. Так, в процесі розроблення змістовного наповнення циклу фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки нормативної частини навчального плану освітнього напрямку «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» варто передбачити наявність таких фундаментальних навчальних дисциплін як «Соціальні комунікації» та «Документологія». В умовах переходу до інформаційного суспільства та суспільства знань, домінування інформаційно-комунікаційних технологій, запровадження широкопрофільної кваліфікації майбутніх книгознавців вивчення саме цих дисциплін сприятиме формуванню у випускників ВНЗ системного й масштабного мислення, уміння бачити причинно-наслідкові зв'язки у сфері книжкового бізнесу, вибудовувати стратегії ефективного розвитку книжкової галузі України.

Головна мета освітньої реформи — підвищення якості підготовки фахівців, найважливішим показником якої є такий випускник вищої школи, що уміє самостійно й критично мислити, бачити проблеми та ефективно їх вирішувати, приймаючи рішення в складних і нестандартних виробничих ситуаціях. Необхідною властивістю сучасного менеджера є креативність, оскільки в умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, глобального мережевого простору та інших інновацій постійно ускладнюється коло професійних обов'язків фахівця книжкової справи, зростає

непередбачуваність та невизначеність виробничих ситуацій, а вміння працівників творчо застосовувати знання, аргументовано та самостійно приймати рішення та нести за них відповідальність стають найважливішим виробничим ресурсом.

З розвитком креативності як найважливішої якості майбутніх фахівців пов'язано широке впровадження у вітчизняну вищу школу популярного за кордоном компетентнісного підходу до організації навчання. Компетентність — це вміння співробітника мобілізувати свої знання та прийняти оптимальне рішення в нестандартній виробничій ситуації. Перехід від знаннево-орієнтованого до компетентнісного підходу передбачає якісно новий рівень сприйняття особистістю дійсності, її готовність до самореалізації на основі системи цінностей полікультурного, толерантного, гуманістичного інформаційного суспільства.

За думкою фахівців, що досліджують цей феномен, компетентнісний підхід — це підхід до визначення цілей, відбору змісту, організації навчального процесу, найефективніших освітніх технологій, оцінці результатів їх запровадження. Компетентнісний підхід націлений на формування здатності суб'єкта діяти адекватно умовам ситуації в напрямі одержання значущих результатів. У зв'язку з цим основний акцент у навчанні зміщується з засвоєння великих обсягів інформації — на оволодіння навичками критичного й креативного типа мислення, а також здатності й потреби самостійного безперервного навчання протягом всього життя [4, 8, 13].

На основі нового підходу до організації навчального процесу у студентів ВНЗ мають сформуватися як ключові, так і супутні компетенції. Поняття «ключові компетенції» уведено у науковий обіг Міжнародною організацією праці у 1990-х рр. Ці компетенції виявляються в усіх взаємовідносинах особистості зі світом, відбивають духовний світ людини та сенс її діяльності. До них належать пізнавальна, інформаційна, комунікативна, організаційно-технологічна, соціально-психологічна компетенції. Особливість цих компетенцій в тому, що вони не лише відбивають здатність особистості

використовувати одержані знання, уміння та навички, але й дають їй змогу обирати найефективніші способи вирішення життєвих ситуацій. Серед супутніх компетенцій найважливішими є економічна, політична, правова, екологічна та ін. компетенції. Вони є основою професійної компетентності майбутнього фахівця, яка виявляється через особистісні можливості випускника ВНЗ, що дозволяють йому самостійно і достатньо ефективно вирішувати виробничі завдання, робити системні узагальнення та висновки, кваліфіковано й раціонально формувати та використовувати необхідну для цього інформаційну базу.

Беручи до уваги постійно зростаючі вимоги до підготовки фахівців нової формації, здатних виконувати якісно нові професійні завдання, викладачі ВНЗ мають створити такі умови освітнього процесу, які б сприяли з'ясуванню студентами необхідності самостійного надбання та модернізації знань, потреби у саморозвитку та самовдосконаленні. Окрім знань, умінь і навичок майбутній фахівець має виробити у себе такі особистісні якості, що сприяють гуманно-ціннісному відношенню до оточуючих, творчому підходу до праці, прагненню до побудови нової якості суспільних відносин, подолання таких негативних явищ як нівелювання цінності книги й читання.

Професійна підготовка студента ВНЗ має слугувати як особистості, так і суспільству. Система освіти повинна готувати фахівців, які мають активну громадянську позицію, здатні розвивати інтелектуальне суспільство та суспільство знань. Нові підходи до організації професійної підготовки майбутнього фахівця книжкової галузі необхідно спрямовувати на створення умов саморозвитку, самореалізації, креативності, формування суб'єктності студента, інтелектуалізації його особистості.

Оптимальними умовами формування професійної компетенції майбутніх фахівців є побудова навчального процесу у ВНЗ на основі реалізації принципу суб'єктності, який на відміну від підходу до особистості студента як до пасивного об'єкта навчання, зорієнтований на забезпечення постійного зворотного зв'язку між викладачем і студентом. При використанні цього

принципу професійна підготовка стає суб'єктно-значущою, наповненою для студента особистісним смислом, почуттями, зафіксованими в його суб'єктному досвіді. Саме суб'єктний досвід засвідчує унікальність, неповторність кожної особистості, він є простором, в якому можливі співробітництво, співпраця викладача і студента. Нині необхідно забезпечити рівноправну взаємодію всіх учасників освітнього процесу, щоб кожен мав можливість висловитись і бути почутим.

Суб'єктність як принцип організації навчального процесу спрямований на те, щоб активізувати прагнення студента в оволодінні різноманітними видами і формами професійної діяльності. Суб'єктність студента проявляється в усвідомленні значущості власної ролі в досягненні успіху. Ідея становлення суб'єктності студента в освітньому процесі полягає в тому, що студент розглядається як носій активності, індивідуального суб'єктного досвіду. Він намагається розкрити, реалізувати, розгорнути свій внутрішній потенціал (пізнавальний, творчий, комунікативний, аксіологічний тощо). Завдання викладача полягає в тому, щоб, створюючи відповідні педагогічні умови, допомогти студенту усвідомити потребу в самобудівництві, ініціювати рух, прагнення до постійного самовдосконалення [2, 3, 10].

Великого значення набуває навчально-творча активність студентів, яка базується на самоуправлінні навчанням. Це передбачає самопланування, самоорганізацію, самомотивацію, самоаналіз, самоконтроль, які призводять до активізації начально-творчої діяльності, сформованості творчого досвіду студентства. Активна навчально-творча діяльність перетворює наявний потенціал студента (здібності, мотиви, потреби, індивідуальні задатки, характер, темперамент, рівень підготовленості) у якісний результат — забезпечення високого рівня кваліфікації фахівця на основі сформованості творчого досвіду діяльності.

Реалізації принципу суб'єктності сприяє впровадження в навчальний процес підготовки книгознавців інноваційних моделей активізації семінарських і практичних занять. Це дозволяє студентам більш активно і самостійно

оволодівати знаннями і уміннями, стимулює пізнавальну діяльність, створює об'єктивні умови для розкриття творчих здібностей особистості. Для вироблення у майбутніх менеджерів базових компетенцій у навчальному процесі необхідно застосовувати активні методи навчання, в основі яких — рішення студентами проблемних завдань: ситуаційні ділові ігри, мозковий штурм, тренінги та моделювання прийняття рішень, дебатні турніри, тематичні кросворди та ін. Але умови навчальних аудиторій не порівняти з виробничими, де студент може придбати перший досвід практичної діяльності, засвоїти її зразки та норми. У зв'язку з цим все більш актуальною є реалізація у вітчизняній вищій школі практико орієнтованого підходу до навчання, завдяки якому можливо суттєво посилити зв'язки вищих навчальних закладів та роботодавців, зробити їх не формальними, а дійсно ефективними.

Підготовка високоосвічених особистостей та висококваліфікованих фахівців, здатних до професійного зростання та професійної мобільності в умовах євроінтеграції, стрімкої інформатизації суспільства, розвитку інноваційних наукоємних технологій має бути пріоритетною метою національної стратегії розвитку вищої освіти України.

Список використаної літератури:

1. Базаров Т. Ю. Компетенции будущего: Квалификация? Компетентность (критерии качества)? / Т. Ю. Базаров // Проблемы освіти : наук.-метод. зб. – 2007. – Вип. 29. – С. 108-111.
2. Берестова Л. И. Новые образовательные технологии в учебном процессе / Л. И. Берестова // Телекоммуникации и информатизация образования. – 2002. – №6. – С. 46-47.
3. Вахрушева Т. Ю. Теоретичні основи інтерактивної технології навчання / Т. Ю. Вахрушева // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2006. – Вип. 44. – С.19-22.
4. Гендина Н.И. Высшее образование и вызовы динамично меняющегося мира / Н.И. Гендина // Науч. и техн. б-ки. — 2008. — № 2 — С. 25-30.
5. Дмитренко Т.О. Інтеграція педагогіки і теорії соціальних комунікацій (методологічний аспект) / Т.О. Дмитренко // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : матеріали міжнар. наук. конф., 26-27 лютого 2009 р. : у 2-х ч. – Х., 2009. – Ч. 1. – С. 37-39.

6. Ковальчук Г. Книгознавча концепція П.Й. Янковського (до джерел історії вітчизняної бібліологічної науки) / Галина Ковальчук // Наук. пр. Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. — К., 2000. — Вип. 3. — С. 167-175.
7. Мигонь К. Наука о книге: Очерк проблематики : пер. с польского / К. Мигонь. — М.: Книга 1991. — 198 с.
8. Паршукова Г. Компетенции современного библиотекаря в контексте европейских квалификационных рамок / Г. Паршукова // Библиотечное дело. — 2008. — №20. — С. 22-25.
9. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. — М. : Рефл-бук, К.: Ваклер, 2006. — 656 с.
10. Правотворов В. А. Профессиональная культура специалиста и динамика ее формирования на этапе «вуз-производство» / В. А. Правотворов // Вестник Харьковск. ун-та. — 1985. — № 5. — С. 18-32.
11. Про національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 №347/2002) // Вища освіта в Україні : нормативно-правове регулювання / За заг. ред. А. П. Зайця, В. С. Журавського. — К. : Форум, 2003. — С. 232-249.
12. Рижак Л. Система освіти в Україні та її перспективи: філософський аналіз / Л. Рижак // Вісн. Львів. ун-ту : серія «Філософські науки». — Вип. 6. — С. 16-26.
13. Старовойтова О.Р. Компетентностный подход в подготовке специалистов для школьных библиотек / О.Р. Старовойтова // Школьная библиотека. — 2007. — № 6-7. — С. 56-66.